

BİLGE KRAL

MARCUS AURELIUS

DONALD J. ROBERTSON

VakıfBank Kültür Yayınları: 0402
Tarih: 104

BİLGE KRAL
MARCUS AURELIUS
DONALD J. ROBERTSON

Özgün Adı
Marcus Aurelius:
The Stoic Emperor

Türkçesi
Sibel Doğru

Yayın Danışmanı
Ekrem Demirli

Proje Editörü ve Son Okuma
Kemal Kaptan

Kapak ve Sayfa Uygulama
Faruk Özcan

VakıfBank Kültür Yayınları
İnkılâp Mahallesi
Dr. Adnan Büyükdeniz Caddesi
No:7/A1 – Kat 13
34768 Ümraniye / İstanbul
Telefon: 0 216 285 9571
www.vbky.com.tr - info@vbky.com.tr
Sertifika No: 40141

© Vakıf Pazarlama San. ve Tic. A.Ş., 2025
© Donald Robertson, 2023

ISBN 978-625-5848-18-5

Kitabın Türkçe yayın hakları Yale University Press aracılığıyla VakıfBank Kültür Yayınları'na aittir. Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak sınırlı alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir elektronik veya mekanik araçla çoğaltılamaz. Eser sahiplerinin manevî ve mali hakları saklıdır.

Originally published by Yale University Press

Baskı
Mega Basım Yayın San. ve Tic. A.Ş.
Cihangir Mah. Güvercin Cad. No: 3/1
Baha İş Merkezi A Blok Kat: 2
34310 Haramidere, Avcılar / İstanbul
Tel: 0212 412 1700
www.mega.com.tr - info@mega.com.tr
Sertifika No: 44452

1. Baskı: Eylül 2025

BİLGE KRAL MARCUS AURELIUS

DONALD J. ROBERTSON

TÜRKÇESİ
SİBEL DOĞRU

DONALD J. ROBERTSON

Donald J. Robertson, yazarlığın yanı sıra bilişsel davranışçı terapi (BDT) konusunda deneyimli bir uzmandır. Modern Stoicism adlı sivil toplum kuruluşunun kurucu üyelerinden biri olup, Atina merkezli Plato's Academy Centre'in da kurucusu ve başkanıdır. Çalışmaları, antik Yunan ve Roma felsefesini modern psikoterapi yaklaşımlarıyla birleştirerek, bireylere bilimsel temelli psikolojik beceriler kazandırmaya odaklanmaktadır. İskoçya'nın Irvine kentinde doğup Ayr'da büyüyen Robertson, uzun yıllar Londra'da psikoterapist olarak çalışmış, kendi kliniğini yönetmiş ve terapist eğitimleri vermiştir. 2013 yılında Kanada'ya taşınarak yazarlığa ve danışmanlığa yönelmiş, çalışmalarını Yunanistan ve Kanada arasında sürdürmüştür. Aralarında *How to Think Like a Roman Emperor* gibi çok satan eserlerin de bulunduğu birçok kitap ve makale kaleme almıştır. Akademik olarak, Aberdeen Üniversitesi'nde Mental Felsefe ve Sheffield Üniversitesi'nde Psikanalitik Çalışmalar alanlarında yüksek lisans yapmıştır. Ayrıca BDT ve diğer terapi yaklaşımlarında çeşitli ileri düzey klinik yeterliliklere sahiptir.

SİBEL DOĞRU

İstanbul Bilgi Üniversitesi'nin Karşılaştırmalı Edebiyat bölümünden mezun oldu. Hazel E. Heughan Educational Trust'ın sağladığı bursla Edinburgh Üniversitesi'nde "Text and Context: British Literature from 1900 to Present" başlıklı programa katıldı. Doğan Egmont, Turkuvaz Kitap ve Koç Üniversitesi Yayınları'nda editör, telif hakları uzmanı ve yayın koordinatörü olarak çalıştı. Özyeğin Üniversitesi'nin TÜBİTAK destekli projesi Women Writers of Turkey'ye yazar ve çevirmen olarak katkıda bulundu. Özlem Çetintaş Tansal ile birlikte D.H. Lawrence'ın *Prussian Officer and Other Stories* başlıklı öykü derlemesini Türkçeye çevirdi. İngilizceden çok sayıda çevirisi bulunmaktadır.

Poppy'ye, hem tarih hem de felsefe için.

İÇİNDEKİLER

Kısaltmalar	11
Teşekkür	13
ÖNSÖZ	
Kendime Düşünceler’de Hakikat	15
BİRİNCİ BÖLÜM	
Caesar’ın Annesi	23
İKİNCİ BÖLÜM	
Filozof Verissimus	33
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
Grek Eğitimi	43
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	
Hadrianus’un Husumetleri	51
BEŞİNCİ BÖLÜM	
Hadrianus’un Ölümü	67
ALTINCI BÖLÜM	
Antoninus’un Öğrencisi	79
YEDİNCİ BÖLÜM	
Rusticus’un Öğrencisi	93
SEKİZİNCİ BÖLÜM	
İki İmparator	105

DOKUZUNCU BÖLÜM

Parth İstilası	115
----------------	-----

ONUNCU BÖLÜM

Lucius Verus'un Savaşı	127
------------------------	-----

ON BİRİNCİ BÖLÜM

Parthicus Maximus	135
-------------------	-----

ON İKİNCİ BÖLÜM

Antoninus Salgını	149
-------------------	-----

ON ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Uluslar Savaşı	157
----------------	-----

ON DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Germanicus	167
------------	-----

ON BEŞİNCİ BÖLÜM

Sarmaticus	175
------------	-----

ON ALTINCI BÖLÜM

Gaspçı Cassius	185
----------------	-----

ON YEDİNCİ BÖLÜM

İç Savaş	193
----------	-----

ON SEKİZİNCİ BÖLÜM

Batan Güneş	203
-------------	-----

SONSÖZ

Gizemler Geçidi	215
Kronoloji	221
Soyağaçları	229
Kaynaklar Üzerine Notlar	231
Kaynakça	237
Dizin	247

KISALTMALAR

Amm. Marc.	Ammianus Marcellinus, <i>History (Res Gestae)</i>
Arr. Epikt.	Söylev.
Arrianos, Epiktetos	Söylevler (<i>Epicteti dissertationes</i>)
Aur. Vict.	<i>Caes.</i>
Aurelius Victor	<i>The Caesars (Liber De Caesaribus of Sextus Aurelius Victor)</i>
Cass. Dio.	Cassius Dio, <i>Roman History (Historia Romana)</i>
Fronto, Ep.	Fronto, <i>Correspondence (Epistulae)</i>
Hdn.	Herodianos, <i>History of the Roman Empire (Grekçe)</i>
Luk. Aleks.	Samsatlı Lukianos, <i>Aleksandros Ya Da Düzmece Yalvaç (Grekçe)</i>
Luk.	<i>Tarih Nasıl Yazılmalı?</i>
Lukianos,	<i>Tarih Nasıl Yazılmalı? (Grekçe)</i>
M. Aur. Düş.	Marcus Aurelius, <i>Düşünceler (Grekçe)</i>
Philostr. VS	Philostratus, <i>Lives of the Sophists (Vitae sophistarum)</i>
SHA	<i>Historia Augusta (Scriptores Historiae Augustae)</i>
	Ael. Aelius
	Ant. Pius Antoninus Pius
	Avid. Cass. Avidius Cassius
	Hadr. Hadrianus
	Marc. Marcus Aurelius
	Verus Lucius Verus

TEŞEKKÜR

Çalışmaya katkıda bulunan herkese teşekkür ederim. Eşim Kasey Pierce ve temsilcim Stephen Hanselman'a destekleri için; bağımsız editörüm Lalya Lloyd; dizi editörü James Romm ve Yale University Press'ten Susan Laity'ye taslak metin üzerindeki son derece detaylı ve yardımcı yorumları için minnettarım.

ÖNSÖZ

KENDİME DÜŞÜNCELER'DE HAKİKAT

Marcus Aurelius taş kalpli değildi. En kıymetli öğretmenlerinden birinin öldüğü haberini aldığı anda, genç Caesar çığına döndü, yanaklarından gözyaşları süzüldü; belki de üzüntüden göğsünü yumruklamaya, üstünü başını yırtmaya bile başladı. Böylesi aleni ve katıksız duygu gösterisinin itibarını zedeleyeceğinden korkan saray hizmetçileri telaşla yanına gelip onu zapt etmeye çalıştılar. Düşünceli, nazik bir adam olan üvey babası İmparator Antoninus Pius kenara çekilmeleri için el etti. “Bırakın bir sefere mahsus sadece insan olsun; ne felsefe ne de imparatorluk tabii hisleri yok eder” diye fısıldadı. ‘Bu tür duygu gösterileri, Marcus’un karakterine aykırı değildi. Ellili yaşlarında, imparatorken konuşma yapmakta olan bir destekçisi, “Salgında ölenler ne de talihlidirler!”² sözcüklerini sarf ettiğinde gözlerinin dolduğunu öğreniriz. Keza yaşamının sonlarına doğru, feci bir depremin Smyrna’yı (günümüz İzmir’i) yerle bir ettiğini haber veren mektup karşısında da imparator kendini ağlarken buldu. “O artık batı rüzgârlarının estiği bir çöldür,”³ cümlesini okurken gözyaşları parşömeni sırlıslıkla etmişti. Marcus Aurelius, amansız acılara katlanmaya muktedir bir adamdı. Belki tam da bu sebeple, kendini ömür boyu süren bir felsefe eğitimine adadı: Ulu bir liderin

1. SHA, *Ant. Pius* 10.5.

2. Philostr. *VS* 2.1.8, değiştirildi.

3. Philostr. *VS* 2.9.3.

kederi ve öfkeyi tecrübe etse dahi, yoğun duyguların muhakemesini bulandırmasına izin veremeyeceğinin ayırdına vardı.

Günümüzde *Düşünceler* adıyla bilinen kişisel defterlerinde, Marcus birçok kez tek bir temel soruya döner: Tutkunun aklı-gasp etmesine nasıl engel olabiliriz? Önümüzde olana odaklanırsak, diye hükmeder, “her sözcüğü yığitçe bir hakikatle sarf ederek”⁴ aklı anbean takip edersek, yaşamın amacını gerçekleştirmiş oluruz. Keza *Düşünceler*’in sayfaları yazarını, değerli öğretmeninin kaybı gibi şahsi trajedilerden, imparatorluğu esnasında Roma’nın maruz kaldığı büyük savaşlar gibi uluslararası felaketlere kadar, yaşamın en zorlu anlarında tekrar tekrar rasyonel ve alabildiğine dürüst bir tutum sergilemeye gayret gösterirken gözler önüne serer.

Onunkisi ne kitabı ne de akademik bir felsefeydi, bilakis bir yaşam biçimiydi. Hakikat sevgisi, Marcus için âdeta bir dindi. Marcus, evrenin ve var olan her şeyin ilahi doğasının, Hakikat ya da Aletheia olarak adlandırılan ilkel bir tanrıçayla eşanlamlı olduğuna inanırdı.⁵ Yalancılar ve kendini kandıranlar, tanrılara saygısızlık yapmaktaydı zira onlar ilahi Doğa ile uyumsuzluk içindeydi. Buna karşın, hakikat ile uyum içinde yaşayan filozof “bir rahip, tanrıların bir vaizi”ydi.⁶ Nitekim Roma imparatoru, pontifex maximus, yani başrahip makamında oturuyordu. Marcus felsefi hakikate duyduğu bağlılığı, şüphesiz hem bir birey hem de devletin başı olarak dini sorumluluklarını yerine getirmenin vazgeçilmez bir parçası olarak görüyordu.

Dahası, *insan* doğasının meraklısıydı. Hakikat arayışı, başkalarının hayatlarına uzanıp, yaşamöyküleri yazımıyla ilgi-

4. M. Aur. *Düş.*, 3.12.

5. M. Aur. *Düş.* 9.1.

6. M. Aur. *Düş.* 3.4

lenmeye kadar vardı. Genç bir adamken, tarihi yazıya dökmenin metotları üzerine belagat hocasının rehberliğine başvurdu.⁷ Kendi anılarının yanı sıra, *Acts of Ancient Greeks and Romans* [Eski Hellenlerle Romalıların İşleri] başlıklı eseri üzerinde çalışmaya başlasa da sonradan iki projeyi de rafa kaldırdı.⁸ Başkalarının karakterini incelemek, onun için tefekküre dayalı bir meşgale idi zira *Düşünceler*'de "Kendini başkalarının söylediğine dikkatle kulak vermeye ve mümkün olduğunca konuşmacının zihnine girmeye alıştı,"⁹ diye yazmıştı. Marcus'un kendi karakterinin geçirdiği evrimin izlerini belki de yazılarında sürebiliriz. Gençliğinin hayat dolu, hoş mizaçlı mektupları belagat çalışmalarına ve günlük yaşamın önemsiz detaylarına –ağrı sızılar, aile tatilleri, arkadaşları arasındaki ağır dalaşları– odaklanır. Onları, onyıllar sonrasının *Düşünceler*'inin çok daha ağırbaşlı, fikrî bir izlenim bırakan yazarıyla bağdaştırmak güçtür. (Gerçi *Düşünceler* farklı bir yazı türü olduğundan, bu bir ölçüde beklenen bir durumdur.) Yaşamı boyunca yapılan heykellerinde de belki benzer bir dönüşümün izini sürebiliriz. Bu heykellerin hayatının baharındayken yapılmış olanları, onu kaşlarını kaldırırken tasvir eder, sanki bir sorunu üzerinde çalışılmış bir mantıkla ölçüp tartıyordur. Diğerlerindeyse, gözleri tanrıları teemmül eder gibi hülyalı, yukarıya dönüktür.¹⁰ İmparatoru yaşamının sonlarına doğru betimleyen heykeller, onu yüz hatlarına vakur bir teslimiyet oturmuş, dos-

7. "Arzun üzerine, seni tarihin yazımı için gerekli hazırlayıcı çalışmalar hakkında bilgilendirdim." Fronto'dan Caesar Marcus Aurelius'a, ? MS 139, 8. Bölüm, Fronto, *Ep.*, 1. Cilt.

8. M. Aur. *Düş.* 3.14

9. M. Aur. *Düş.* 6.53.

10. Gaspçı Avidius Cassius'un kendisine yönelttiği sözde eleştiri ile karşılaştırmak: "Marcus Aurelius, ilk ilkeler hakkında, ruhlar hakkında, erdem hakkında ve adalet hakkında felsefe yapıyor, düşünüyor ama devleti aklından bile geçirmiyor" (*SHA, Avidius Cassius* 14.5).

doğru ileriye bakarken sergiler. Bu tasvirlerden ilki, gelecek vaat eden bir filozofa, sonuncusu ise savaş üstüne savaş atlatmış ve korkunç bir salgına tanıklık etmiş, deneyimli bir askerî komutana yaraşır.

Gelgelelim, Stoacı imparatorun zihnine gireceksek, düşüncelerinin ve eylemlerinin izlerini özenle sürmemiz gerekir. Marcus'un modern toplumların hâkim değerlerinden önemli ölçüde ayrılan bir yaşam felsefesi vardı. Yakın dönem biyografi yazarları, kendisinin hayatında mühim bir rol oynayan Stoa felsefesini hor gören bir tutumla ele almıştır: “[Stoacılık] kadar ukala, insanlık dışı, oyunbozan ve ekseriyetle itici başka bir öğreti zor bulunur ancak Marcus Aurelius'a neden hitap ettiği son derece açıktır.”¹¹ Bu türden bir Stoacılık anlayışı, popüler yanlış kanıların yarattığı bir karikatürdür ve felsefeyi hakkıyla temsil etmekten uzaktır. Stoacılık, antik dünyada beş yüzyıl içinde gelişmiştir ve sayısız savunucusu, stoacılığın yararları ile cazip yönlerine değinmiştir. Günümüzde psikoloji alanında yapılan binlerce araştırma çalışması, kökeninde Stoacılardan esinlenilmiş modern bilişsel psikoterapinin etkinliği üzerine bilimsel kanıt sunmaktadır.¹² Keza çok sayıda modern okur Stoacılıkta duyguları büsbütün bertaraf etmek yerine kimilerini iyileştiren derinlemesine dönüştürücü bir felsefeyle karşılaşır.

Doğrusu, Stoacılığın üzerindeki etkisine gerekli dikkati ayırmadan Marcus Aurelius'un biyografisini yazmaya çalışmak, Hristiyanlığı görmezden gelerek Aziz Augustinus hakkında yazmaya çalışmak kadar absürttür. Stoacılığın onun için neden bu kadar önemli olduğunu ve eylemlerini nasıl şekillendirdiğini anlamadan karakterini anlayamayız. Bu nedenle, bu kitapta

11. McLynn, *Marcus Aurelius*, 209.

12. Bkz. Robertson, *Roma İmparatoru Gibi Düşünmek*.

Marcus Aurelius'un şahsi notlarında ve mektuplarında karşımıza çıkan düşüncelerinin ve değerlerinin izlerini, Romalı tarihçilerden ve diğer antik kaynaklardan edinilen eylemlerinin izleri ile bir araya getirmeyi amaçlıyorum.

Okurların çoğu, Marcus ile kendisine atfedilen ünlü kitap dolayısıyla ilgilidir. *Düşünceler*, tüm zamanların en sevilen kişisel gelişim klasiklerinden biri haline gelmiştir. Tarih boyunca, her kesimden sayısız kişi üzerinde derin etki bırakmıştır. Grekçe el yazmasının ilk basılı edisyonu 1558'de "Kendine" (*Ta eis heauton*) başlığıyla, Latince çevirisiyle birlikte yayımlandığında *Düşünceler* modern zamanlarda takdir görmeye başladı. İlk İngilizce çevirisi ise 1634'te *Marcus Aurelius Antoninus the Roman Emperor, His Meditations Concerning Himself* [Romalı İmparator Marcus Aurelius Antoninus, Kendisiyle İlgili Düşünceleri] başlığıyla yayımlandı.¹³ *Düşünceler* teriminin kullanımının zamanla oturması ile birlikte günümüzde kitabı sadece *Düşünceler* olarak adlandırmak yaygınlaştı.

Peki, Marcus Aurelius'un *Düşünceler*'de "kendine" belirllediği temel öğretiler nelerdir? Öğretilerin en önemlisi, Stoacıların insanların ulvi amacı olarak tanımladığı "doğaya uygun yaşamak"tır. Marcus "Stoacı" sözcüğünü sadece bir kez kullansa da, onların bu temel düsturuna sıklıkla atıfta bulunur. Stoacı hocaları "doğaya uygun yaşama"nın pratikte ve günlük hayatta ne anlama geldiğine dair ona sık sık örnekler sunduğu için müteşekkirdir. Ayrıca, kendi kendine onlar gibi doğaya uygun yaşamasına hiçbir şeyin engel olamayacağını söyler ancak bunu uygulamakta çoğu zaman zorlanır.¹⁴

13. Erken Modern İngilizcedeki tam başlığı *Marcus Aurelius Antoninus the Roman Emperor, His Meditations Concerning Himselfe Treating of a Naturall Mans Happinesse; Wherein It Consisteth, and of the Meanes to Attaine unto It* idir.

14. M. Aur. *Düş.* 1.17.

“Doğaya uygun yaşamak”, Stoacılar için *mantıklı* yaşamak demekti, zira akli insandaki en üstün meleke sayıyorlardı. Eğer sürekli akla uygun yaşarsak doğamızı kusursuz kılar, bilgelik erdemine erişirdik. Eğer bu bilgeliği diğerleriyle ilişkilerimizde uygularsak, onlara dürüstçe, adilce davranırsak, *toplumsal* bir erdem olan adaleti sağlardık. Ancak bilgelik ve adalete uygun yaşamak için de bizi yanlış yönlendirecek korkularımıza, arzularımıza hâkim olmamız gerekirdi. Bu da cüretkâr, ılımlı olmayı gerekli kılarak bize antik Stoacılığın dört temel erdemini verir: bilgelik, adalet, cesaret ve ölçülülük. Stoacı yaşam amacı bu bağlamda “erdeme uygun yaşamak” olarak düşünülebilir, yeter ki Stoacıların tüm erdemleri ahlaki bilgeliğin biçimleri olarak gördüğünü aklımızdan çıkarmayalım.

Bilgeler talihsizliklerden pek rahatsızlık duymasa da tümüyle duygusuz da değildirler. Yukarıda gördüğümüz üzere, Marcus Aurelius hassas bir adam olabiliyordu. Duygularını yalnızca bastırmak yerine mantıkla gözlemleyerek kontrol etmek için kendini eğitmişti. Stoacılık ona dışsal olayları –doğrudan kontrolünün dışındaki olayları– ikinci derecede önemli görmeyi öğretmişti. Onu sağlıklı tutkulardan kurtarmak için tasarlanmış bir tür psikolojik terapiyi, Stoacıların *apatheia* [huzur] olarak adlandırdığı ruh halini öğrenmişti. (Sözcüğün Stoacılıktaki anlamı, günümüz İngilizcesindeki *apathy*’den [duygusuzluk] ziyade, “patolojik duygulardan sıyrılma”ya daha yakındır.) Marcus’un felsefe hakkında söylediği neredeyse her şey, sağlıklı duygulardan sıyrılarak doğaya uygun yaşama temel hedefiyle ilişkilendirilebilir. Bu kitaba, *Düşünceler*’den bu doğrultuda yüzü aşkın alıntı serpiştirerek yazarının Stoacı prensipleriyle hayatındaki davranış biçimleri arasındaki bağlantılara dikkat çekmeye çalıştım.

Peki ama Marcus Aurelius imparator unvanının ötesinde kimdi? Bugün çoğunluk, onu Richard Harris’in *Gladyatör* (2000)